

Dürüstlük Kuralının İş Etiğine Etkisi

The Affects of The Good Faith Principle on Business Ethics

Dursun Ali DEMİRBOĞA*

Öz

Türk Medeni Kanunu m. 2’de yer alan dürüstlük kuralı, tüm hukuk alanlarında etkili olmaktadır. Hakların kullanılmasında ve borçların ifasında herkese yükümlülük getiren bu ilke, iş etiği alanında da temel oluşturmaktadır. Hakların kullanılması kavramının kapsamı, tüm özel hukuk alanını olduğu gibi kamu hukuku alanını da içermektedir. Etik ilkeleri, hukuk kurallarından daha geniş bir alanı kapsamakta ve hukukun temelini oluşturmaktadır. Bundan dolayı hukuk kurallarıyla etik ilkeler birbiriyle sıkı etkileşim içerisinde. Bu çalışmamızda, Türk Medeni Kanununda yer alan dürüstlük kuralının etik ilkelerin yorumlanmasında ve uygulanmasında ne şekilde bir etki doğuracağı tartışılacaktır. Dürüstlük kuralı, kapsamı ve getirdikleri ile iş hayatını doğrudan ilgilendirir. “Hakların kullanılması” kavramı bir yandan gerçek kişilerin haklarını kullanmasında etkili olurken; diğer yandan da şirketlerin ve ticari ortaklıkların yönetim yetkisini de düzenler. İş etiği, hem şirketin yönetimine ve yönetim ilkelerine uyulmasına ilişkin hem de üretim, pazarlama, insan kaynakları yönetimi ve paydaşlarla ilişkilerde uygulanacak kuralları içerir. Bu sebeple, dürüstlük kuralı iş etiğinin özünü teşkil eder. İş etiği, üretim imkânlarının etik değerlere uygun olarak kullanılmasını, örneğin; çocuk işçilerin sömürülmemesini öngörürken, aynı zamanda paydaşların haklarının korunması ve kurumsal yönetim ilkelerinin ortaklıklarda uygulanmasını ister. Bu bakımdan, iş etiği çok yönlü bir anlayışa sahiptir. Şirketlerinin yönetimlerinin şeffaf olması ve etik denetiminin yapılarak raporlanması, çağımızda şirketler hukukunun ulaştığı yeri göstermektedir. İş etiği bir işletmede neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu belirlemede ve iyi olanı uygulamada elde tutulan bir ölçüdür. Medeni Hukuk alanında öngörülmüş olan dürüstlük kuralı kapsamı itibariyle etik alanında da etkili olmaktadır. Zira dürüstlük kuralı özü itibariyle ahlaktan doğmuş ve pozitif hukuka aktarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dürüstlük kuralı, İş etiği.

Abstract

The good faith rule which is regulated in the article 2 of the Turkish Civil Code is effective in all legal areas. This principle, which obliges everyone to exercise their rights and to pay their debts, is also a foundation in the field of business ethics. The scope of the concept of the use of rights includes that the field of public law as it is in the field of all private law. The ethical principles cover a wider area than the rules of law. However, the code of ethics also forms the basis of law. Therefore, the code of ethics and ethical principles are in tight interaction with each other. It will be discussed in this presentation how this good faith in the Turkish Civil Code will have an effect on the interpretation and application of ethical principles. Good faith is directly related to the business environment with its coverage and the elements that are brought about. The concept of "the exercise of rights" on the one hand is effective in exercising the rights of real persons, while also regulating the management authority of companies and commercial partnerships. Business ethics include both compliance with governance principles and rules applicable to area of production, marketing, human resource management and stakeholders’ relations. For this reason, good faith is the essence of the business ethic. Business ethics requires being use of production facilities in accordance with ethical values, for example, it requires the protection of the rights of stakeholders and the application of corporate governance principles in partnership, while at the same time, eliminating the exploitation of child workers. In this respect, it has a multi directional understanding of business ethics. The transparency of the management of the companies and the reporting of the ethical inspections show that the law has reached the companies in present day. It is a measure that determines what is right, what is wrong with a business ethic, and what is good in practice. The good faith that is envisaged in the field of Civil Law is also effective in the field of ethics due to its scope. In fact, good faith was born of moral virtue and transferred to positive law.

Keywords: Good faith principle, Business ethics.

Giriş

Türk Medeni Hukukunda farklı şekillerde isimlendirilen¹ dürüstlük kurallarının, tarihi kökenlerine bakıldığında “güven” ilişkisinin sağlanması, “ahde vefa”nın (Cashin-Ritaine, 2005, s. 324) korunması amaçlarını taşıdığı görülecektir. Türk Medeni Kanunu m. 2, “Herkes,

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, demirboga@hotmail.com.

¹ Dürüstlük kuralları kavramı yerine Türk Hukukunda objektif hüsünîyet, doğruluk ve güven kuralları, doğruluk kuralı gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır.” hükmünü içermektedir. Dürüstlük kuralının kendisi, Türk Medeni Hukukunda yer alan bir ilke olmasına rağmen aslında hukukun tüm alanlarına (Durak, 2017, s. 242) egemen olan anayasal bir anlayıştır. Zira sadece özel hukuk alanlarında değil, kamu hukukunun tüm alanlarında hatta uluslararası hukukta da kendine uygulama alanı bulur.

Dürüstlük kuralı, toplumdaki ilişkilerin öngörülebilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlar. Toplum halinde yaşayan insanların toplumsal rollerinin iş bölümüne dayanarak farklılaşması durumunda, her role ilişkin olarak kişinin o rolde bulunan normal, makul ve orta zekâlı gibi davranış sergilemesi beklenir. Toplumdaki bu durum, karşılıklı güvene (Kılıçoğlu, 2015, s. 3) (Akyol, 2006, s. 6) dayanan önemli bir beklentidir. Dürüstlük kurallarının uygulanması, birbiriyle hukuki ilişkide bulunan tarafların karşılıklı güven ilişkisi içerisinde birbirlerine karşı bir taahhüt altına girdiği varsayımına dayanır. Bununla beraber, bu ilişki sadece bir sözleşmeye dayanmaz; sözleşme öncesi (Akyol, Çelişki Yasağı, 2007, s. 13) veya sözleşmenin ifa edilmesinden sonraki ilişkilere de uygulanabilir.

Türk Medeni Kanununu m. 2’de yer alan dürüstlük kuralının Kanunda bir tanımının verilmemesi, bu kurumun ne kadar kapsayıcı ve anlamının ne denli geniş ve değişken olduğunu vurgulamak içindir (Yarayan, 2013, s. 147 vd.) (Helvacı & Erlüle, 2016, s. 42 vd.). Kanun metninde geçen “*..haklarını kullanırken..*” ibaresinin, kişinin sahip olduğu tüm hakları kullanırken geçerli olacağına şüphe bulunmamaktadır. Öte yandan yine aynı hükümde yer alan “*..borçlarını yerine getirirken..*” ibaresi de sadece sözleşmeden doğan bir borcun yerine getirilmesi değil, kişisel yükümlülük yükleyen ve kişinin ödevi bulunan her hali kastetmektedir. Bu çalışmamızda, etik ve dürüstlük kuralı ilişkisi deontolojik olarak inceleme konusu yapılacaktır.

İş etiği (İngilizce =business ethics), yerel bir kavram olan ahlak kavramından daha geniş olup evrensel bir nitelik taşır. Buna karşın, etik ilkelerin varlık sebebi de dürüstlük kuralı gibi ahlaka dayanır. Bu anlamda, her ikisinin de aynı kökten geldiğini söyleyebiliriz.

Dürüstlük kuralı normatif olmanın yanında objektif bir anlama da sahiptir. Bu bağlamda iş etiğinin ve üretim faktörlerinin bir araya getirilmesi, üretim, dağıtım ve tüketim zinciri içerisinde belirlenen “iyi”, “doğru” ve “haklı” kavramları, dürüstlük kuralı çerçevesinde yapılan bir değerlendirmenin sonucudur. İş etiğinde aranan olması gereken davranışlara yine dürüstlük kuralı çerçevesinde karar verilecektir.

Bu çalışmamızda, öncelikle dürüstlük kuralının uygulama alanları ile iş etiğine etkisi üzerinde durulacak daha sonra bu iki kavramın birbirini ne şekilde etkilediği üzerinde durulacaktır. İş etiği, özellikle sanayi devriminden bu yana, iş dünyasındaki ilişkilerin sürekli gelişmesi ve dinamikliği ile gündemde olup, uluslararası şirketlerin üretim ve dağıtım zincirinin karmaşıklaşması ile kendisine daha fazla yer bulmuştur. Bu bakış açısından iş etiği, dürüstlük kuralına göre daha gelişmeye açıktır. Bununla beraber, iş etiğindeki gelişmeler, her zaman dürüstlük kuralı ölçüsünde uygulama alanı bulacaktır. Bu sebeple çalışmamız bu iki kavramın etkileşim alanını tespit etmeye çalışacaktır.

Dürüstlük Kuralı

Dürüstlük kuralı (Antalya & Topuz, 2016, s. 355 vd.), tarafların birbirine olan güven ilişkisi içerisinde haklarını kullanırken riayet etmeleri gereken kuralları belirler. Buna karşın, dürüstlük kuralının tanımı ile hakların kullanılmasında uyulacak kuralların sınırlamaması, kanunlarda yapılmamış sadece genel çerçevesi çizilmiştir. Dürüstlük kuralı, bireylerin davranışlarından dolayı sorumluluğunu (Yücel, 2018, s. 338) belirleyen önemli bir ilkedir. Bu sorumluluk sözleşme ilişkisi kurulmuşsa yapılan sözleşmenin tipine göre; haksız fiil söz konusu ise kusura göre dürüstlük kuralı dikkate alınarak belirlenir.

Dürüstlük kuralının hukuki düzenlemelerde tanımının yapılmamış olması onun kazuistik anlayıştan uzak, çağın gereklerine uygun bir şekilde yorumlanmasına ve uygulanmasına olanak sağlamıştır. Bu kavramın yorumlanması doktrin ve yargı kararlarına bırakılmıştır. Doktrinde öğretim kolaylığı sağlaması açısından dürüstlük kuralı, normal ve orta zekalı kişilerin sosyal gruplar içinde karşılıklı güven ve ahlaka dayalı davranışları sonunda ortaya çıkan toplum ve iş yaşamının gereklerine cevap veren kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Dürüstlük kuralları, iyiniyet kurallarından farklıdır (Edis, 1993, s. 299). Bilindiği üzere iyiniyet, somut olayda bir hakkın doğumuna engel olan bir unsurun varlığı veya hakkın doğumu için aranan unsurlardan birinin yokluğu durumunda, bilgisizlik veya yanlış bilginin kişide mazur görülebildiği bir halidir. Hukuki niteliği bakımından iyiniyet ilkesi, deruni ve subjektif bir kavramdır. Buna karşılık, dürüstlük ilkesi belirli bir davranışı gerektiren kuralları kapsar ve bu kurallar kişilerin dışında oluşmuş ve toplumca benimsenmiş olan kurallardır. Türk Medeni Kanununda düzenlenmiş bulunan iyiniyet kavramı yalnız belirli durumları ilgilendirir. Başka bir deyişle, iyiniyet ilkesi yalnız iyiniyetin korunacağına kanunen belirtilmiş olduğu yerlerde etkili olur. Dürüstlük kuralları ise uygulanmaya elverişli olduğu haller bakımından çok daha geniş kapsamlıdır.

Hiç şüphesiz ahlak kuralları da sözleşme özgürlüğünün (Ateş, 2007, s. 78) sınırlandırılmasında önemli bir role sahiptir. Zira ahlak kurallarına aykırı sözleşme yapılamaz. Buna karşılık, dürüstlük ilkesi de ahlak kuralları gibi etik kökenli olmasına rağmen sözleşme serbestisini sınırlanması gibi bir ödevi yoktur. Bununla birlikte, dürüstlük kurallarının belirli bir olayda sözleşme ile bertaraf edilmesi de sınırlı olsa da mümkündür. Ahlak kurallarındaki aktif ve pasif olmak üzere iki unsurun varlığı her zaman zorunlu değildir. Özellikle subjektif ahlak, kişinin tamamen kendisi ile ilintilidir. Bu arada, ahlak ve etik ilişkisini ve birbirinden farklarını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Türk Medeni Kanununda yer alan dürüstlük ilkesi esas itibarıyla iş ilişkilerinde uygulanan kurallara açık bir yollama yapmamıştır. İş ilişkisinde uygulanan kurallar, Türk Borçlar Hukuku alanında tamamlayıcı hukuk kurallarında olduğu gibi irade açıklamalarının yorumlanmasında ve tamamlanmasında göz önünde tutulurlar. Bununla birlikte herhangi bir iş ilişkisi kuralının bu konuda etkili olabilmesi için doğruluk ve güven kuralları ile çatışmamış olması şarttır. İş ilişkisindeki uyulması gereken kurallar niteliği itibarı ile dürüstlük kuralındaki konuya benzerlik gösterirler ancak iş ilişkisindeki bu kurallar maddi hukuka dâhil olmadıkları için bu özellikleri ile dürüstlük kuralından kısmen de olsa ayrılırlar.

Dürüstlük kuralının unsurları

Dürüstlük kuralları yukarıdaki yaptığımız tanımdan da anlaşılacağı gibi bir takım özellikler taşımaktadır. Bu özellikler, kişilerin dışında oluşma, kendiliğinden göz önünde tutulma, tamamlayıcılık ve açıklayıcılık, sözleşme ile kısmen de olsa bertaraf edilebilme ve genel işlem şartları arasında yer alma olarak sıralanabilir (Oğuzman & Barlas, 2016, s. 264).

Dürüstlük ilkesinin yukarıda belirtilen amacı da göz önünde tutularak değerlendirilmesi durumunda, bunların nitelikleri bakımından sosyal gruplar tarafından benimsenmiş ve kişilerin dışında olmuş davranış kuralları olduğu sonucuna varmamız mümkündür. Dürüstlük ilkesinin bu özelliği dolayısıyla bunlara uygun davranıp davranılmadığının belirlenmesinde, tarafların kendi anlayışı, kişisel düşüncüsü, çevresi ve ne hissettiklerine bakılmaz; çünkü dürüstlük ilkesi ahlaki esasların, iş ilişkilerinde koyulan diğer kuralların bir bileşkesidir (Edis, 1993, s. 301).

Dürüstlük ilkesi gerek niteliği gerekse Türk Medeni Kanunundaki yapılan yollama sebebiyle maddi hukuka dair kurallardandır. Bunun sonucu olarak, kendiliğinden tüm hukuki ilişkilere uygulanır. Türk Medeni Kanunu'nun m. 2 aynı zamanda niteliği itibarıyla ister

emredici ister tamamlayıcı hukuk kuralı olsun, bütün hukuk kurallarında olduğu gibi uygulayıcılara yönelik bir direktifi de kapsamaktadır. Bu sebeple, taraflardan birinin, doğruluk ve güven kurallarına aykırı davranıldığı yolunda bir iddia ve savunmada bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, uygulayıcılar tarafından bu ilkenin doğrudan uygulanması gerekir (Edis, 1993, s. 295) (Akyol, 2006, s. 10). Bununla birlikte, yalnızca diğer kanunların dürüstlük kurallarına açıkça yollama yaptığı hallerde değil fakat hukuki ilişkinin niteliğinin bunu gerektirmesi halinde bile doğrudan uygulanmalıdır (Akyol, 2006, s. 16).

Dürüstlük kurallarına yollama yapan Türk Medeni Kanunumuzun söz konusu hükmü dikkate alındığında, bu hükmün kamu düzenine ilişkin olup olmadığı konusunda doktrinde tartışma bulunmaktadır (Akyol, 2006, s. 10). Buna ek olarak, dürüstlük kurallarının sözleşmeyle kısmen de olsa bertaraf edilebileceği savunulmakla birlikte Türk hukuk uygulaması farklı bir anlayışı benimsemiştir. Buna göre, dürüstlük kuralları emredici ve kamu düzenine ilişkindir; bu sebeple aksine bir sözleşme yapılamaz ve bu ilkenin uygulanmasından feragat de edilemez (Akyol, Çelişki Yasağı, 2007, s. 44 vd.).

Dürüstlük kurallarına yollama yapan Türk Medeni Kanunu m. 2, Alman hukukunda geliştirilmiş bulunan genel işlem şartlarına ait bir özellik olarak atıfta bulunur. Bu anlamda, ahlak kuralları, hakkaniyet kuralları ile şahsiyet haklarında olduğu gibi hukukun en genel ve en son değerlerine yollama yapan genel işlem şartları (Kara, 2013, s. 725), hukukun işleyişinde etik etkileri açıkça göstermektedir. Türk Borçlar Kanununun yeni halinde yer alan genel işlem koşullarının amacı, dürüstlük kurallarının sözleşme ilişkilerine etkisini ve sonuçlarını belirlemektir.

Dürüstlük kuralının uygulama alanı ve etkisi

Dürüstlük kuralları hukukun uygulanması ilgili bir kural olup, özel hukukun bütününde uygulanmaya elverişli bir biçimde öngörülmüş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak dürüstlük kuralları yalnız yazılı hukuk kurallarının uygulanmasında değil; fakat örf ve adet hukuku kurallarının uygulanmasında ve hatta hakimın hukuk yaratmasında da etkilidir. Kural olarak dürüstlük kurallarının uygulanması sırasında başvurulamayacak bir hukuki ilişki bulunmamaktadır (Serozan, 2017, s. 277).

Dürüstlük kuralları kamu hukukunda da kendisine uygulama alanı bulur. Özellikle, vatandaşlar ile kamu idareleri arasındaki hukuku düzenleyen idare hukukunda da dürüstlük kurallarının doğrudan uygulanma imkanı bulunmaktadır. Örneğin, idarenin daha önce verdiği güvence ile bağdaşmayan yeni bir karar alması halinde bunun dürüstlük kurallarına uygunluğu bakımından bir değerlendirme idari yargı yerlerince yapılır. Nitekim kamu hukuku tüzel kişileri de tıpkı özel hukuk tüzel kişilerin de olduğu gibi dürüstlük kurallarına uymakla mükelleftir.

Dürüstlük kuralları, hakların kanun tarafından açıkça veya örtülü olarak güdülen amaçlarının gerçekleşmesi yönünde kullanılmalarını da gerektirmektedir. Bununla birlikte, bazı haklar ve yetkiler başkalarının korunması için kişiye tanınmıştır. Bu hakların kullanılmasında da dürüstlük kurallarına uymak zorunludur. Bu hak türlerine özellikle aile hukukunda sıkça rastlanır; örneğin velayet hakkı gibi haklarda hak sahibi, bu hakkını dürüstlük kuralına uygun olarak kullanmak zorundadır (Akyol, 2006, s. 16).

Hukuki işlemlerde tarafların birbirine koruyucu bir tutum içinde olmaları gerektiği düşüncesi dürüstlük kurallarından çıkmaktadır (Serozan, 2017, s. 279). Çünkü dürüstlük kuralının, güven teorisine uygun olarak, hukuki işlemlerin yapılmasında, sözleşmelerin ikinci derecedeki noktalarının tamamlanmasında, hukuki işlemlerin yorumlanmasında ve sona ermesinde ya da sözleşmelerin yeni gelişen şartlara uydurulmasında uygulanma imkânı bulunmaktadır. Dürüstlük kurallarına göre bir irade beyanının muhatabı olan kimse bu beyana normal, makul, orta zekâlı bir kimsenin verebileceği anlamı vermek zorundadır (Akyol, 2006,

s. 33). Başka bir ifadeyle beyan sahibi de, dürüstlük kuralları gereğince beyanın iş hayatında nasıl anlaşılması gerekiyorsa o yolda anlaşılmasını ve buna göre hukuki işlem görmesini katlanmak zorundadır (Akyol, 2006, s. 41).

Sözleşmelerin meydana gelmesi ve hukuki sonuçlarının doğması, açıkça veya örtülü olarak açıklanmış irade beyanlarının varlığına bağlı bulunmaktadır. Sözleşmenin meydana gelip gelmediğine karar vermek için öncelikle bunun bir irade beyanı olup olmadığı meselesini çözmek gerekir. Bildirimde bulunan kişi, irade açıklamasının, muhatabın bildirimini anladığı biçimde yaptığı sonucunu doğuracağını kabul etmek zorundadır. Bununla birlikte, irade açıklamasında bulunan kimsenin de sadece kendisine göre beyanın anlamlandırılacağını ileri sürememesi gerekir. Taraflardan birine göre bir beyanın birden farklı anlamı olması halinde, beyanlar arasında bir uygunluk yoktur; ancak muhatabın bilebildiği veya bilebileceği şartlara göre sözleşmenin meydana gelmiş olması da mümkündür (Serozan, 2017, s. 278). Bu durumda, muhatabın karşı tarafa olan güveni korunmaktadır. Yazılı hukuk kuralları gibi hukuki işlemlerde boşlukları içerebilir. Hukuk düzenlerinin ve hukuk kurallarının önemli bir rolü, hukuki işlemlerde tarafların bıraktıkları bu boş noktaları tamamlamak zorunda olmalarıdır (Akyol, 2006, s. 42). Hukuk düzeninin ve hukuk kurallarının temel özelliklerinden biri de kişilerin irade beyanlarına dürüstlük kuralları gereğince verilmesi gereken anlamı vermek suretiyle boşlukta bırakılan hususları doldurarak hukuki işlemlerin devamlılığını sağlamaktır.

Sözleşmelerde asli edim yükümlerinin yanında yan edim hükümleri de bulunmaktadır. Yan yükümlülükleri; özen ve koruma yükümlülükleri, açıklama yapma yükümlülüğü, bildirme yükümlülüğü, bilgi ve hesap verme yükümlülükleri ve işbirliği yapma yükümlülüğü olmak üzere çeşitlere ayırmak mümkündür. Bu yan yükümlerinin tespitinde ve uygulanmasında ya da ihlal edildiği durumlarda sorumluluğun belirlenmesinde dürüstlük kuralı uygulama alanı bulur (Öztaş, 2016, s. 175).

İş Etiği

İş etiği, dürüstlük kuralının da kökenini oluşturan ahlak kurallarından temel felsefesini almaktadır. İyi-kötü, doğru-yanlış kavramları her ne kadar ahlak alanına ait kavramlar olsalar da etik alanının da temel varsayımlarını ve ulaşmak istediği gayeyi teşkil eder. Toplumsal ahlaki anlayışlardaki değişim ve yozlaşmalardan iş hayatı da etkilenmektedir. Örneğin, iş hayatında yapılan sözleşmelerin hiç ya da gereği gibi yerine getirilmemesi, verilen çeklerin ödenmemesi, üretilen malların öngörülen standartlarda ve tüketici beklentisi ve ihtiyacını karşılayacak nitelikte olmaması, çocuk işçi çalıştırılması, şirket yönetiminde paydaşların menfaatlerinin gözletilmemesi gibi birçok konu iş etiği çalışmalarının önemini ortaya koymuştur. Günümüz dünyasında iş etiğine uygun çalışma tüketici eğimi ve tercihlerini doğrudan belirleyen bir etken olmuştur. Aynı zamanda yatırımcıların tercihlerinde, iş etiğine uygun faaliyet gösteren şirketler bir adım öne geçmektedir. Burada önemli olan husus, şirket çalışanlarının davranışlarının paydaşlar tarafından öngörülebilirliği ve güveni hak etmesidir. Yukarıda açıkladığımız üzere zaten dürüstlük kuralı da tam da bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Etik-ahlak teorileri arasındaki felsefi tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu için çok fazla yer verilmeyecek, yeri geldikçe farklara, ahlak kavramının somutluğu ve gündeliğine karşı etik kavramının evrenselliği ve davranışın özüne yönelik çalışmalar yapması göz önünde tutulacaktır.

İş ahlaki, haksız kazanç (Kara, 2013, s. 730 vd.), işçi hakları ve tüketici haklarına riayet etmeme gibi olguların karşısında bunları engellemek ve bu konuda yapılan hukuki işlemlere yaptırım olarak öngörülmek üzere ortaya çıkmıştır. Dürüstlük kuralı, etik ilkelerin hukuki işlemlere yansıyan yüzünün değerlendirilmesinde uygulayıcıların elinde bir mihenk taşı görevini ifa etmektedir. Buna karşın şunu da belirtmek gerekir ki, adaletin yavaş işlemesi iş etiğinin daha fazla etkin olması sonucunu da doğurmuştur.

İş etiğinin tarihi gelişimi ve görünümü

Çok disiplinli bir alan olan iş etiği çalışmalarının geçmişi sanayi devrimine kadar gitmektedir. Endüstri devrimine kadar toprağa dayalı olan zenginlik, bu çağdan sonra işçi-işveren ilişkilerinin sonucu ve üretimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Üretim araçlarının ve üretimdeki rollerin belirlenmesi ve katmanlaşması etik sorunları ortaya çıkarmıştır. 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Adam Smith, John Stuart Mill ve Karl Marx gibi düşünürler ekonomi politikası üzerine önemli eleştiriler ve bakış açıları getirdiler. Bu eleştirilerin temel yaklaşımı ise iş etiği konusunda üretim faktörlerine getirilen önerilerden oluşmaktadır. Birçok akademisyen açısından, işçi-işveren, sermaye ve bunlara ilişkin hükümet düzenlemeleri iş etiği kavramının ortaya çıkması ve dikkati çekmesinde etkili olmuştur. 1970'lere gelinceye kadar iş etiği, kavram olarak tanımlanmamıştı. Zira yirminci yüzyılın ortaları kamu sektörünün, özel sektörden daha fazla ilgi gördüğü dönemlerdi (Norman, 2013, s. 3).

1979'dan sonra iş etiğinin çok hızla geliştiğini görmek mümkündür. Özellikle deontolojik tartışmaların dışında iş etiği kendisine geniş bir alan belirleyerek yoluna devam etmiştir.

İş etiğinin uygulama alanı

İş etiğinin ilgilendiği alanı üç kısma (Norman, 2013, s. 3) ayırarak incelemek mümkün olacaktır: Birinci kısımda, iş dünyasında yer alan bir birey açısından hangi yükümlülükler var, nelere izin verilmiş ve hangi davranışlar erdemlidir sorularının cevabı aranır. İkinci kısımda, iş dünyasında yer alan organizasyonların davranışı üzerinde yoğunlaşılır. Şirketlerin yapısı, hiyerarşik ilişkileri, şirket davranışlarının değerlendirilmesi (Harrison, 2005, s. 257) ve düzenleyici otoritelerin yeri ve davranışları konu alınır. Burada organizasyonların davranışlarından iyi, doğru ve erdemli olanların neler olduğunu belirlemeye çalışılır. Üçüncü kısımda ise piyasaların davranışları ve uluslararası ekonomi ile ilgili olarak demokratik devletlerde düzenlemelerin nasıl iyi ve doğru olacağı, karbon salınımı, piyasaların düzenlenmesinde dikkate alınacak hususlar ile piyasada yer alan paydaşların siyasi ve düzenleyici süreçlerde nasıl yer alabileceği konusunda çalışılır.

Yukarıda bahsedilen iş etiğinin çalışma alanları birbiriyle yakından ilişkili hatta birbiriyle bağlıdır. Bu alanlar iş etiğinin farklı disiplinlerle birlikte çalışmasını zorunlu kılmaktadır. İş etiğinin yakından çalıştığı alanların başında hukuk yer almaktadır (Sullivan, 1994, s. 12 vd.).

İş etiği, kamu sektörü kadar özel sektörle de ilgilenir; bu sebeple, Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku ve diğer özel hukuk alanlarının da ilgilenmesi bu alanla ilgilenmesi olağan olmalıdır.

İş etiğinin özel hukuk alanında etkisi

Deontolojik varlığı aynı ahlaki temellere dayanan hukuk ve etik birbirini yakından etkilemektedir. İş etiğinin yukarıda belirtilen bu kapsamlı alanı hukuku yakından ilgilendirmektedir. Zaten iş etiğinin kapsamlı, evrensel ve multidisipliner olmasının sonucu olarak bu etkileşim ortaya çıkmaktadır (Skutch, 2004, s. 96). Özellikle iş etiğinin batı iş dünyasında hem mikro hem de makro ölçekteki kararlarda etkili olması bu alanda hukuki metinlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, kurumsal yönetim ilkeleri (corporate governance) (Harrison, 2005, s. 343) düzenlemeleri iş etiğinin etkisi ile ortaya çıkmış ilkelerdir.

İş etiğinin etkilediği hukuk alanları, özel hukukun ve kamu hukukunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Mikro düzeyde iş etiği, iş hukuku ve tüketici hukuku kurallarını etkilemektedir. İş hukuku, işçi ile işveren arasındaki hizmet sözleşmesi ile belirlenen hakları ve

yükümlülükleri düzenlerken, taraflar arasındaki sözleşme dengesinin kurulmasında iş etiğinin kurallarını ve kabullerini dikkate almak zorundadır. 4857 sayılı İş Kanununun “İşçinin haklı nedenle derhal fesih hakkı” nı düzenleyen 24 üncü maddesinde;

Süresi belirli olsun veya olmasın işçi, aşağıda yazılı hallerde iş sözleşmesini sürenin bitiminden önce veya bildirim süresini beklemezsizin feshedebilir:

I. Sağlık sebepleri:

- a) İş sözleşmesinin konusu olan işin yapılması işin niteliğinden doğan bir sebeple işçinin sağlığı veya yaşayışı için tehlikeli olursa.
- b) İşçinin sürekli olarak yakından ve doğrudan buluşup görüştüğü işveren yahut başka bir işçi bulaşıcı veya işçinin işi ile bağdaşmayan bir hastalığa tutulursa.

II. Ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri:

- a) İşveren iş sözleşmesi yapıldığı sırada bu sözleşmenin esaslı noktalarından biri hakkında yanlış vasıflar veya şartlar göstermek yahut gerçeğe uygun olmayan bilgiler vermek veya sözler söylemek suretiyle işçiyi yanıltırsa.
- b) İşveren işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söyler, davranışlarda bulunursa veya işçiye cinsel tacizde bulunursa.
- c) İşveren işçiye veya ailesi üyelerinden birine karşı sataşmada bulunur veya gözdağı verirse, yahut işçiyi veya ailesi üyelerinden birini kanuna karşı davranışa özendiren, kışkırtır, sürükler, yahut işçiye ve ailesi üyelerinden birine karşı hapsi gerektiren bir suç işlerse yahut işçi hakkında şeref ve haysiyet kırıcı asılsız ağır isnad veya ithamlarda bulunursa.
- d) İşçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemler alınmazsa.
- e) İşveren tarafından işçinin ücreti kanun hükümleri veya sözleşme şartlarına uygun olarak hesap edilmez veya ödenmezse,
- f) Ücretin parça başına veya iş tutarı üzerinden ödenmesi kararlaştırılıp da işveren tarafından işçiye yapabileceği sayı ve tutardan az iş verildiği hallerde, aradaki ücret farkı zaman esasına göre ödenerek işçinin eksik aldığı ücret karşılanmazsa, yahut çalışma şartları uygulanmazsa.

III. Zorlayıcı sebepler:

İşçinin çalıştığı işyerinde bir haftadan fazla süre ile işin durmasını gerektirecek zorlayıcı sebepler ortaya çıkarsa.

hükmü yer almaktadır. Bu hükümde yer verilen kurallar iş etiğinin belirlediği, mikro düzeyde işçi ile işveren arasındaki kurallardan oluşmaktadır. Bu kuralların oluşumu iş etiğine ve tarihsel iş hukukunun gelişiminde ortaya çıkan ilerlemeye uygundur (Harrison, 2005, s. 257).

Özel hukuk alanında iş etiğinin etkisini tüketicinin korunması konusunda da görebiliriz (Harrison, 2005, s. 275). Örneğin, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Kanununun “Tüketici sözleşmelerindeki haksız şartlar” başlıklı 5 inci maddesinde;

- (1) Haksız şart; tüketiciyle müzakere edilmeden sözleşmeye dâhil edilen ve tarafların sözleşmeden doğan hak ve yükümlülüklerinde dürüstlük kuralına aykırı düşecek biçimde tüketici aleyhine dengesizliğe neden olan sözleşme şartlarıdır.
- (2) Tüketiciyle akdedilen sözleşmelerde yer alan haksız şartlar kesin olarak hükümsüzdür. Sözleşmenin haksız şartlar dışındaki hükümleri geçerliliğini korur. Bu durumda sözleşmeyi düzenleyen, kesin olarak hükümsüz sayılan şartlar olmasaydı diğer hükümlerle sözleşmeyi yapmayacak olduğunu ileri süremez.
- (3) Bir sözleşme şartı önceden hazırlanmış ve standart sözleşmede yer alması nedeniyle tüketici içeriğine etki edememişse, o sözleşme şartının tüketiciyle müzakere edilmediği kabul edilir. Sözleşmeyi düzenleyen, bir standart şartın münferiden müzakere edildiğini iddia ediyorsa bunu ispatla yükümlüdür. Sözleşmenin bütün olarak değerlendirilmesinden standart sözleşme olduğu sonucuna varılırsa, bu sözleşmedeki bir şartın belirli unsurlarının veya münferit bir hükmünün müzakere edilmiş olması, sözleşmenin kalan kısmına bu maddenin uygulanmasını engellemez.
- (4) Sözleşme şartlarının yazılı olması hâlinde, tüketicinin anlayabileceği açık ve anlaşılır bir dilin kullanılmış olması gerekir. Sözleşmede yer alan bir hükmün açık ve anlaşılır olmaması veya birden çok anlama gelmesi hâlinde; bu hüküm, tüketicinin lehine yorumlanır.
- (5) Faaliyetlerini, kanun veya yetkili makamlar tarafından verilen izinle yürütmekte olan kişi veya kuruluşların hazırladıkları sözleşmelere de niteliklerine bakılmaksızın bu madde hükümleri uygulanır.
- (6) Bir sözleşme şartının haksızlığı; sözleşme konusu olan mal veya hizmetin niteliği, sözleşmenin kuruluşunda var olan şartlar ve sözleşmenin diğer hükümleri veya haksız şartın ilgili olduğu diğer bir sözleşmenin hükümleri dikkate alınmak suretiyle sözleşmenin kuruluş anına göre belirlenir.

- (7) Sözleşme şartlarının haksızlığının takdirinde, bu şartlar açık ve anlaşılır bir dille yazılmış olmak koşuluyla, hem sözleşmeden doğan asli edim yükümlülükleri arasındaki hem de mal veya hizmetin piyasa değeri ile sözleşmede belirlenen fiyat arasındaki dengeye ilişkin bir değerlendirme yapılamaz.
- (8) Bakanlık, genel olarak kullanılmak üzere hazırlanmış sözleşmelerde yer alan haksız şartların, sözleşme metinlerinden çıkarılması veya kullanılmasının önlenmesi için gerekli tedbirleri alır.
- (9) Haksız şartların tespit edilmesi ve denetlenmesine ilişkin usul ve esaslar ile sınırlayıcı olmamak üzere haksız şart olduğu kabul edilen sözleşme şartları yönetmelikle belirlenir.”

hükmü mikro seviyede iş etiğinin etkilediği hukuk kurallarından biridir. Burada dikkati çeken önemli bir husus da, bu hükmün ilkeye ilişkin fıkrasında dürüstlük kuralına açıkça atıf yapmasıdır.

Yukarıda yer verilen iki örnek dışında da hem uluslararası anlaşmalarda, hem de şirketlerin kendi iş etiğine ilişkin düzenlemelerinde rehber olan ilke dürüstlük kuralından doğan güvenin korunmasıdır.

Dürüstlük kuralının iş etiğini etkilemesi

Dürüstlük kuralı, özel hukukun ve hatta kamu hukukunun uygulanmasında ve kurallarının oluşturulmasında göz önünde tutulması gereken bir ilkedir. Varlık olarak da etik ile aynı kökenden gelir. Bu anlamda, ahlak kuramının hukuk âlemine yansımaları olarak da görülebilir. Dürüstlük kuralı, normal, makul, orta zekalı bir kimsenin haklarını kullanmasında bize rehberlik eder. Bu sebeple, iş etiği de dürüstlük kuralıyla doğrudan etkileşim halindedir. Zaten iş etiğinin, ister birey ister firma ister piyasa kısmını düzenleyen yönü olsun tamamında hakkın kullanılmasında gözetilmesi gereken ilkeler belirlenir. Dolayısıyla, dürüstlük ilkesi ile iş etiğine ilişkin prensipler birbiriyle yarışır.

İş etiği, dürüstlük kuralının kendi değişimine uygun olarak geliştirir. Örneğin, iş etiğinde kişisel verilerin kullanılmasına ilişkin etik ilkeler geçmişte yok iken; bugün artık bu durum da etik bir problem ve hatta hakkın kötüye kullanılmasının (Barlas, 1997, s. 197) yasaklanması kapsamında görülmektedir. İş etiği, çağa ve teknolojik gelişimlere uygun olarak dürüstlük kuralının kapsamını genişletir ve geliştirir.

Sonuç

Hukuk ve etik ilişkisi, uzun bir geçmişe sahip tartışmalı bir konudur. Deontolojik olarak aynı kökenden gelmesi ve amaçsal olarak benzer amaçları gütmeleri bu anlamda aralarında yakın bir ilişki olduğunu gösterir. Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, hukuk etiği ile etik ilkelerin hukuku etkilemesinin farklı şeyler olmasıdır. Hukuk etiği, hukukun uygulamasında dikkate alınacak kurallar ve ilkeler manzumesi olarak karşımıza çıkmakta iken etik ilkelerin hukuku etkilemesi bambaşka bir olgudur.

Dürüstlük kuralı, etik ilkelerle iç içe onunla yarışan bir karaktere sahiptir. Etik ilkelerin evrenselliği ve pratikliği yanında, dürüstlük kuralı hem kapsam olarak genişler hem de çağa ayak uydurur. Aynı zamanda dürüstlük kuralı, etik ilkelere bir çerçeve çizer.

Dürüstlük kuralının kanun koyucu tarafından tanınmaması da bu ilkeye dinamiklik kazandırır. İş etiği, dürüstlük ilkesinin kendi alanına ilişkin yorumu ve çıkarımlarını esas alarak bireysel düzeyde, firma düzeyinde, piyasa ve uluslararası düzeyde ilkeler koyar ve geliştirir.

Kaynaklar

- Akyol, Ş. (2006). *Dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanılması yasağı*, İkinci Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Akyol, Ş. (2007). *Medeni hukukta çelişki yasağı*, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Antalya, O.G. & Topuz, M. (2016). *Medeni hukuk*, İstanbul, Legal Yayıncılık.

- Ateş, D. (2007). Sözleşme özgürlüğü yönünden dürüstlük kuralları, *TBB Dergisi*, Sayı 72, Yıl. 2007, s.75-93.
- Barlas, N. (1997). Dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanılması yasağının Alman Medeni Kanunundaki düzenleme tarzı ve eleştirisi, *IHF*, Cilt: 15, Sayı:3, Yıl:1997, s.191-208.
- Cashin-Ritaine, E. (Çev. Başak Baysal), (2005). Emprevizyon, hardship ve işlem temelinin çökmesi: Pacta Sund Servanda ve Alman-Fransız hukuki ilişkilerinde sözleşmelerin uyarlanmasına giden yollar, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt.63, Sayı 1-2, Yıl.2005, s.321-342.
- Durak, Y. (2017). Güven sorumluluğu ve Culpa in Contrahendo, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.25,Sayı.1, Ocak 2017, s.239-288.
- Edis, S. (1993). Medeni hukuka giriş ve başlangıç hükümleri, 4. Basıdan Tıpkı Basım, Ankara,Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:41.
- Harrison, M. R. (2005). An introduction to business and management ethics, Newyork, Palgrave Mac Millan.
- Helvacı, S. & Erlüle, F. (2016). Medeni hukuk, 4. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.
- Kara, M. S. (2013). Genel işlem şartlarına ilişkin haksız rekabet hükümleri, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.17, Sayı.1-2, Yıl.2013, s.723-742.
- Kılıçoğlu, M. (2015). Dürüstlük kuralı ve hakkın açıkça kötüye kullanma yasağı, Ankara, Bilge Yayınevi.
- Norman, W. (2013). Business ethics, *The International Encyclopedia of Ethics*, Edited by Hugh La Follette, Print Pages 652-668., Blackwell Publishing.
- Oğuzman, K. & Barlas, N. (2016). Medeni hukuk-giriş, kaynaklar, temel kavramlar, 22. Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Öztañ, B. (2016), Medeni hukukun temel kavramları, 41. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Serozan, R. (2017). Medeni hukuk, 7. Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Skutch, A.F. (2004). Moral foundations, an introduction to ethics, NewYork, Axios Press.
- Sullivan, R.J. (1994). An introduction to Kant's ethics, Newyork, Cambridge University Press.
- Yarayan, A. (2013).Türk medeni hukuku, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Yücel, Y. F., (2010), Hak ve menfaatler üzerine bir inceleme, http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2010-91-663.pdf, E.T. 04.05.2018.